

Олена СУХОДОЛОВА

*викладач Київської дитячої академії мистецтв,
художник*

КАВКАЗ МОГО БАТЬКА **До дев'яносторіччя з дня народження¹**

Моє знайомство з творчістю батька почалось зі знайомства з його малюнками та живописом: у майстерні було багато батьківських етюдів. На моє дитяче запитання про те, де він їх малював, батько відповідав: «Це моя Батьківщина, Кавказ. Там я виріс. Обов'язково з'їздимо туди; от закінчу роботу, і вирушимо». Побувати там мені дуже хотілося, і я питала його, коли ж ми поїдемо: «От лише закінчу роботу». Я чекала, поки він працював над якоюсь композицією, роздивлялась дивні краєвиди на його малюнках і думала, коли ж це станеться, — коли в батька стільки роботи, і вона така велика. Тому, мабуть, його діяльність як скульптора я досить довго сприймала як «тимчасовий період», що наближає мене до Кавказу. Сьогодні, коли батькові дев'яносто, мені здається, що ті мої дитячі роздуми були в чомусь вірні. Побачивши Кавказ, уже не забудеш захвату, що охоплює людину від споглядання величі, краси та спокою природи, і цей стан запам'ятовується назавжди, викликаючи бажання повернутися і навіть залишитися там жити. Часто батькові думки десь там, і в його творчості та житті «шлях до Кавказу» — провідний.

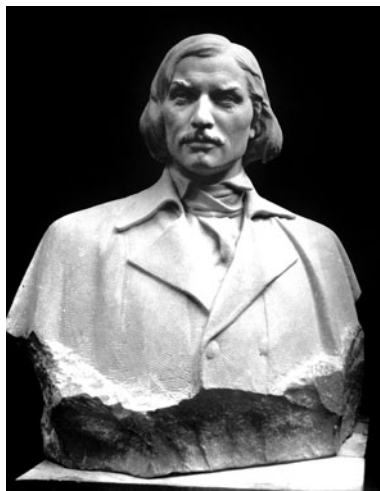
Народився Микола Макарович Суходолов 4 травня 1920 р. в селі Нагутському Ставропольського краю. Батько його, Макар Йосипович, був землекопом; дід, Йосип Суходол — одним з багатьох українських селян, які після ліквідації Катериною II Запорізької Січі переселилися до Ставропілля. Родина, в котрій було ще вісім дітей — чотири сестри та три брата, — була дружна, всі діти мали свої господарські обов'язки. До дванадцяти років батько пас домашню худобу — корів і коней. Одним з перших знайомств з мистецтвом була домашня скриня для білизни з наклеєними на внутрішній криш-

---

¹ Ця стаття була прийнята редколегією «МОСТу» до друку ще за життя Миколи Макаровича Суходолова, який спочив на 92 році у Києві 27 листопада 2011 р. — *Редкол.*

ці казковими лубками-гравюрами. Він міг роздивлятися їх годинами й намагався копіювати. Малювати дозволялося лише на стінках печі; олівці, точніше, їх невеличкі шматочки, вимінювались у старших братів та сестер на склянку смаженого насіння, що кожному давала мати, Уляна Харитонівна. Папір з'являвся рідко й використовувався дуже ощадно, і це ставлення до нього в батька залишилося назавжди. «Його поява завжди була подією — виникало бажання намалювати більше, ніж дозволяв розмір, і я усе малював невеличким», — розповідає батько. Улюбленим місцем відпочинку був приярк, в якому була чудова червона глина. Почувши у віці п'яти років від батька біблійну історію про появу перших людей, він одразу ж побіг до приярку, щоб спробувати зробити теж саме. Він виліпив досить велику кількість Адамів, і, так і не ожививши їх, зрозумів проте, що ліпити з глини усе ж таки — дуже цікаве заняття. В своєму приярку, відвідуючи його за будь-якої нагоди, він продовжував «експерименти»: ліпив солдатиків і тварин та влаштовував на підвіконні хати виставки. Любов до творчості відвертала маленького Миколу від домашніх справ та обов'язків, і ставлення родини до його кумедної, але зовсім некорисної діяльності досить довго було неоднозначним. Перший клас він закінчив в дев'ять років; переїзд родини до хутора Успенського дозволив йому продовжити навчання тільки в дванадцять. Сусідський хлопець ходив до школи, але малювати не вмів,

Проект пам'ятника О. С. Пушкіну, 1954–1956 рр. та погруддя М. В. Гоголя, 1958

і Микола часто малював за нього. Одного разу горе-художнику довелося розповісти вчителю про справжнього автора, і вчитель на поліг на тому, щоб привести його до школи; тоді батька зарахували одразу ж до другого класу. Школа розташовувалась далеко, десь за три кілометри, але йому це навіть подобалось, і вчитись було легко та цікаво.

Незабутній слід в пам'яті батька залишив педагог Кузьма Іванович Сарбаш — географ, ботанік і агроном, людина надзвичайної доброти та широкого кругозору. Маючи унікальну пам'ять, він побував в багатьох місцях Радянського Союзу, відвідав найвизначніші музеї країни та ділився накопиченими знаннями та враженнями з учнями, котрим міг годинами розповідати про твори і творчість видатних майстрів. Батько постійно відчував його підтримку. Помітивши здібності учня, Кузьма Іванович давав йому підручники з малювання, ставив натюрморти, допомагав художніми матеріалами і зумів переконати батьків поважно ставитися до таланту сина. Зв'язок з учителем батько підтримував до кінця його життя, а по смерті Кузьми Івановича у 1986 р. разом з іншими учнями встановив надгробний пам'ятник на його могилі.

Про свою трудову діяльність батько розповідає: «Починаючи з 1932 р. після занять у школі я кожне літо працював в рільничій колгоспній бригаді верховим на конях. Роботи було забагато. Під час

Робота над проектом пам'ятника В. І. Леніну

Робота над пам'ятником М. О. Щорсу

«Берег річки», 1950-і, масло, картон

роботи виникали різноманітні курйозні випадки, і бригадир запропонував мені висвітлювати їх в стінгазеті — писати статті, робити художнє оформлення, малювати карикатури. Таким чином з'явилась перша стінгазета колгоспу ім. Е. Тельмана, і я став незмінним членом її редколегії». У 1935 р. батько почав працювати кореспондентом в районній газеті «Ударник»; в шостому класі взяв участь у районному огляді художньої самодіяльності з персональною виставкою живопису, де отримав першу премію у розмірі 250 крб. «В той час кінофільми, які показували в нашому сільському клубі, ще не мали журналів. Я вирішив спочатку демонструвати злободенний матеріал — на чистій плівці чотириох-п'яти метрів писав текст і малював карикатури. Такий «кіножурнал» на екрані справляв вражаючий ефект: до нього боялися потрапити всі. Якимось дорогою я зустрів їжака і одразу пригадав, що нашому єдиному в клубі грамофону конче потрібні нові голки, бо старі вже дуже сточені. Обережно взяв його, приніс додому, зістриг декілька голок і, відпустивши перелякану тваринку, поклав їх трошки підсушити. Згодом побіг до клубу експериментувати. За кілька днів перед очима здивованої молоді виникла об'ява: «Прослуховування класичної музики на патефоні з голками їжака».

Вміння малювати і бажання це робити приносило батькові інколи навіть деякий «прибуток». «Грозі хлопців нашого села — інгушу Султану, сторожу бахчі, я запропонував намалювати його

Обговорення ескізної моделі пам'ятника М. О. Щорсу, 1953

портрет в обмін на кавун. В процесі роботи портрет став мені неясно когось нагадувати. Побачивши його, Султан залишився задоволеним і сказав: «Як Сталін! Завжди приходь!». Того літа кавунами я був забезпечений, і це був мій перший заробіток, як художника-портретиста», — пригадує батько.

Восени 1940 р. в селищі лютували грип і тулєримія; він важко захворів і з важкими зусиллями закінчив дев'ятий клас. Наступного року директором Нагутської школи був призначений Борис Спиридонович Буряк, член Спілки письменників України, викладач літератури; знайомство батька з цією людиною мало великий вплив на його подальше життя та творчу долю. Побачивши в кабінеті колишнього директора живописні роботи батька, Борис Спиридонович дізнався про його адресу, прийшов до нього, переконав не залишати школу, закінчити десятий клас, і запропонував викладати малювання у п'ятих — шостих класах. Але здоров'я батька не покращувалося, і він відправив його до П'ятигорської лікарні Червоного хреста. Навідуючи батька і всіляко підбадьорюючи, він радив не лишати живопис, обов'язково вступати після війни до Київського художнього інституту, і змусив повірити в свої сили і можливість здолати хворобу. У зв'язку з окупацією П'ятигорська у 1942 р. батько був виписаний з лікарні з незакінченим процесом абсцесу легенів і II групою інвалідності, щоб продовжити лікування в рідному селі. Про цей пе-

Робота над погруддям поета Павла Безпощадного

ріод батько згадує: «Воєнний госпіталь міста Єсентуки мав нестаток продовольства для поранених, і наш колгосп надавав йому дійову підтримку; мені, як члену колгоспу, надавалася медична допомога. Мрія отримати художню освіту мене не залишала. У 1945 р. головний лікар санчастини, знаючи про моє бажання навчатися у Києві, запропонував супроводити одного хворого, інваліда війни, додому, на Житомирщину. Доручення лікаря я виконав, а після цього приїхав до Києва. У приймальній комісії художнього інституту в мене відбулася бесіда з Карпом Дем'яновичем Трохименком, і я зрозумів, що шансів у мене, живописця-самоуки, мало, тож вирішив складати іспити на скульптурний факультет. Незважаючи на те, що ліпленням я давно не займався, одразу пригадався і мій приятель, і той захват від відчуття того, що я, хоч і не Бог, а зліпити щось все ж таки можу, і руки самі почали впевнено працювати. Іспити я склав і був зарахований на перший курс; щоправда, про те, що таке каркас, і як його робити, я дізнався лише на іспиті».

Навчався в майстерні Л. Д. Муравіна, потім у М. Г. Лисенко, учнів і спадкоємців педагогічних ідей Л. Блох та І. Севери. Вони, кожен в свій час, відкрили йому головні таємниці творчої майстерності, вірність яким батько зберігає і нині. Л. Блох у книзі «Як вчив Роден» писала: «Наш вчитель — це природа, яка завжди перед нами, а наші порадики — це старі майстри. Спостерігайте природу в усіх

«Літні роботи», 1950-і, масло, картон

її проявах, вивчайте дерево, камінь, рослину, дитину, коня, усе, що бачите перед собою, спостерігайте за ними, вивчайте, проникайте в них...» [1]. Михайло Григорович вимагав приділяти особливу увагу вивченню композиції, матеріалознавству, технологічним процесам і влаштовував студентам «літні університети». Він умів запалити, «заразити» їх своїм ентузіазмом. Роки навчання в інституті були і цікавими, і важкими. Долати ази майстерності доводилося з самого початку; більш високий рівень підготовки однокурсників стимулював батька до додаткових занять, особливо з композиції та малюнку. Також існували потреби заробляти на життя і допомагати родині. Батько розповідав: «З другом Федором Хохловим, студентом живописного факультету, удвох купили на Сінному ринку простирадло за тридцять карбованців. Повернувшись в майстерню та натягнувши його на підрамник, ми з жахом виявили на ньому безліч дрібних дір. Прийшлося довго заліплювати їх шматочками газети. Ми ретельно заґрунтували його, намалювали декоративний пейзаж з лелеками і продали аж за вісімсот карбованців на тому ж самому Сінному ринку. Неодноразове виконання таких самих дій дозволило нам у той складний час не голодувати». Навчаючись на скульптурному відділенні, батько намагався знаходити час для вивчення живопису: робив різноманітні таблиці, долав основи кольорознавства, уважно вивчав властивості кожної фарби. Зі студен-

«Седнів», 1960-і, масло, картон

тами живописного факультету їздив на літню практику в Карпати. Якось один з живописців в день перегляду виставив і роботи батька. Т.Н. Яблонська під час перегляду запитала, чиї вони, і, дізнавшись, що їх автор — скульптор, здивувалася і звернула увагу присутніх на те, як написано небо. Батько був дуже задоволений і з того часу вже свідомо особливу увагу приділяв стану неба. Ще одна історія відбулася з ним пізніше, вже після вступу до НСХУ (1955); згадуючи її, він щоразу відчувається щасливим: «Наші майстерні з К.Д. Трохименком були поруч, і якимось я зустрів його та запросив пройти до його майстерні більш коротким шляхом, крізь мою. Коли він зайшов, я запропонував йому подивитися мій Кавказький етюд. Карпо Дем'янович погодився. Він дивився на нього досить довго, мені навіть здалося, що він задрімав, але я вирішив його не турбувати. Через деякий час він підвівся і сказав мені: «Дякую вам за гарний етюд, дуже вдалий вибір мотиву, чудове виконання».

Майстерня на вулиці Смирнова-Ласточкина, де багато років працював батько, мала особливу атмосферу — тут створювали свої роботи відомі майстри: в довоєнний період Б.М. Іванов, після війни — М.Г. Лисенко. Там жила і працювала вдова Бориса Миколайовича, Ю.М. Овсянникова-Іванова, скульптор-аніمالіст. Віддана пам'яті свого чоловіка, відомого майстра української пластики, що героїськи загинув, захищаючи Київ, Юлія Маринівна багато розповідала

«Квіти», 1970-і, масло, полотно

про нього, його друзів і соратників. Будучи директором Одеського художнього училища, Борис Миколайович переконав свою молоду дружину поступати на скульптурне відділення училища інкогніто, і студентці Овсянниковій потім досить довго приходилося стримувати сльози. «Ти повинна розуміти і віміти робити те, що роблю я», — казав він їй. Маючи чудову пам'ять та почуття гумору, Юлія Маринівна щиро ділилася своїми знаннями та спогадами; її розповіді завжди змушували замислитись, були сповнені тремтливим ставленням до творчої праці і любов'ю до мистецтва. Жінка-муза, вона відмовилась від квартири з гарячою водою, котру їй неодноразово пропонували, і багато років займалася створенням музею творчості свого чоловіка. Музей був відкритий у 1992 р. в селі Іванково Бориспільського району. Дивна була її кімната у майстерні: в ній був портрет Бориса Миколайовича, написаний Ф. Волковим; стояв стіл-бюро з його корабельним годинником; висів старовинний персидський килим, привезений чоловіком ще в морські часи його життя моряка-сигнальника, та його улюблена скрипка; стояли полиці з книгами. В цій кімнаті зникало відчуття часу, натомість оживали розповіді, й виникало відчуття особистого знайомства зі справжнім художником, розуміння дійсного значення цього звання. В неї завжди жили тварини. У різні роки це були коти, собаки, їжак, сорока; хтось навіть подарував мавпу, яка протрималася в майстер-

«Змійка та Бештау», Кавказ, 1970-і, масло, картон

ні кілька руйнівних годин і перекочувала до студентів інституту. Знайомство з цією чудовою жінкою, співпраця з нею, мені здається, мали величезний вплив на розвиток світосприйняття звичайного сільського хлопця. У 1951 р. батько закінчив інститут і, згідно офіційному розподілу, потрапив до Інституту монументального живопису та скульптури, де з 1951 до 1954 р. працював спочатку молодшим, а потім старшим науковим співробітником. Пізніше він займався творчою діяльністю, брав участь у республіканських та всесоюзних виставках і конкурсах. В серпні 1952 р. Михайло Григорович запросив його взяти участь у створенні робочої моделі пам'ятника М. О. Щорсу. Це був перший монументальний досвід від «А» до «Я», майстер-клас від вчителя. Доводилось суміщати дві роботи, що батькові було нелегко, але дуже цікаво. Зроблену раніше модель необхідно було розібрати і почати спочатку, на що пішло близько восьми місяців. Після створення метрової моделі Михайло Григорович запропонував батькові подальше співробітництво та співавторство. Через деякий час консилиум лікарів у зв'язку з хворобою заборонив Михайлу Григоровичу фізичну діяльність на півроку, і батько запросив до співпраці В. Бородая, студента п'ятого курсу. В такому тандемі вони плідно працювали багато років. Як співавтор учителя, батько у 1952–1964 рр. працював над проектами пам'ятників М. О. Щорсу (1952–1954), З'єднання України з Росією (1954),

«Кавказ», 1970-і, масло, полотно

М.В. Лисенко (1955–1962), О.С. Пушкіну (1954–1956) — усі три для Києва; В.І. Леніну для Москви (1958–1960) і Запоріжжя (1964). В своїх творах батько багато уваги приділяв створенню психологічного портрету моделі, робив безліч ескізів, намагаючись знайти найправдивіші риси. Такий пам'ятник О.С. Пушкіну (1960) для м. Еліста, надгробки академіку Протопопову (1960), письменнику В.С. Кучеру (1968), Г.Ф. Бойко (1979), скульптура Скорботної матері на братській могилі в с. Синьківка на Київщині (1989), історичні портрети — М.В. Гоголя (1958), М.О. Щорса (1963); портрети сучасників: батька (1962), матері (1962), вчителя (1986) тощо. Остання його робота — надгробний пам'ятник відомому музиканту і викладачу Київської консерваторії О.М. Горохову. Майже п'ятнадцять років батько очолював республіканську художню раду оцінки творів, і, згідно свідченням скульпторів, був принциповим та справедливим суддею, котрий понад усе цінував композиційну гармонію. Постаць В.І. Леніна в батьківському житті та творчості мала неабияке значення. Змалку він захоплювався цією особистістю і зберіг своє дитяче ставлення донині. Отримуючи доручення працювати над цим образом, батько спершу ретельно вивчав фотоматеріали та роботи інших митців; читав відповідні книги, фіксував різні емоційні стани. Батькові твори зберігаються в Національному художньому музеї України, Донецькому і Луганському худож-

«Троянди», 1980-і, масло, полотно

ніх музеях, Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав», Великосорочинському літературно-меморіальному музеї М. В. Гоголя, Донецькому краєзнавчому музеї, Державному історичному музеї в Москві, музеї В. І. Леніна в Горках. У 1968 р. йому присудили звання заслуженого діяча мистецтв.

Але у вільний від основної роботи час подумки батько завжди повертався до свого Кавказу. Гори завжди були найулюбленішою темою його пейзажів та малюнків. Він намагався приїжджати додому кожного року; часто ходив в походи, де «колекціонував» види; він знав, у які періоди «відкривається» той чи інший вид на Єльбрус, а також їздив на пленери до Абхазії та в Карпати. Кожен виїзд на етюди з друзями супроводжувався якимось розіграшами. Батько брав у них участь і активно готувався заздалегідь — ліпив та розфарбовував гриби та огірки і непримітно їх розставляв у лісі, чи «прикрашав» ними стіл у кафе. Збираючись разом, художники часто змагалися, випробовуючи ручну силу (витривалість), розвиток оковиміру. Часто-густо батько вигравав, і це було весело, бо змушувало «бути в формі». Величезною пристрастю батька були і залишаються коні. Біля них він виріс; дбав про них, завжди милувався їх красою та витонченістю. В інституті досконально вивчав пластичну анатомію коней, сам малював для себе анатомічні таблиці, робив багато начерків. Приїжджаючи на Кавказ у 1980-і, ми з батьком завжди відвідували

Терський кінний завод, розташований в наймальовничішому місці — між горами Бештау, Залізною та Верблюдкою. Батько також любив писати море, а в 1980–1990-і захоплювався натюрмортом і часто писав квіти. Потім через хворобу правої руки почав опановувати ліву. Останнім часом батько захопився астрономією; він багато читає і робить те, на що, за його словами, не вистачило часу в молодості. Після важкої хвороби, перенесеної в юності, він дотримується здорового способу життя.

На моє питання, чому він ніколи не виставляв свій живопис та графіку, батько відповів так: «Займався скульптурою, а живопис — це було для себе, для душі. Все це я люблю». Коли запитала, що саме понад усе, сказав: «Малюнок, скульптура, живопис, — все».

Численні твори подаровані улюбленим друзям. Був певний час плідної співпраці з художніми салонами. Є незавершені роботи, які батько тільки планує допрацювати. В свої дев'яносто він відкриває для себе нові літературні світи і, як завжди, прагне побачити Кавказ.

1. Лисенко А. «Мій кращій твір — це мої учні...» // Мистецтвознавство України: Зб. наук. пр. / ІПСМ АМУ. — 2006. — Вип. 6/7.

2. Буряк Б. Движение мысли: В мастерской скульптора // Рабочая газета. — 1967. — 8 серп.

3. Пікаровський М. Ленініана скульптора Суходолова // Образот. мистецтво. — 1973. — № 4 (174).

4. Котляренко Г. Полководець з народу // Життя і слово. — 1970. — 21 груд.

5. Суходолов М. Как создавался памятник // Комуніст. — 1999. — № 33.

Анотація. Статтю О. Суходолової присвячено творчій біографії її батька, українського скульптора М. М. Суходолова.

Ключові слова: Кавказ, скульптор, живопис, композиція, малюнок, виставки, співавторство, художній інститут.

Аннотация. Статья Е. Суходоловой посвящена творческой биографии ее отца, украинского скульптора Н. М. Суходолова.

Ключевые слова: Кавказ, скульптор, живопись, композиция, рисунок, выставки, соавторство, художественный институт.

Summary. This article dedicate to biographical stages of creative progress and formation ukrainian sculptor M. Suhodolov.

Keywords: Caucasia, sculptor, painting, composition, drawing, exhibition, so-authors, art institute.